

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti Tarix fakulteti

Tarix yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Shokirova Sevara Hayitmurod qizi

Annotasiya: Ushbu maqolada Amir Temurning suyuqli rafiqasi bo'lgan, xalq orasida Bibixonim nomi bilan mashhur bo'lgan Saroyulkxonimning davlat rivojiga qo'shgan hissasi, ilm-fanni qo'llab quvvatlaganligi, Samarqandda amalga oshirgan ishlari haqida batafsil yoritilgan

Tayanch so'zlar: Saroyulkxonim, Amir Husayn, Amir Temur, Klavixo, saroy udumlari, Bibixonim madrasasi, Bibixonim masjidi

Bibixonim-asl ismi Saroyulkxonim. Chig'atoy ulusiga mansub mug'ul xonlaridan bo'lgan Qozog'onning qizi bo'lib, 1341-yilda tug'ilgan. Saroyulkxonim dastlab 1355-yilda Movarounnahr hukmdori bo'lgan Amir Husayn ibn Musallabga nikohlanadi. 1370-yilda Amir Temur Movarounnahrni egallab Amir Temurni qatl ettiradi. Amir Husaynning haramidagi 4 nafar ayolini o'z haramiga olib ketadi. Ularning orasida Saroyulkxonim ham bo'lgan. 3 oy idda muddati o'tgandan so'ng, ularni o'z nikohiga oladi. Saroyulkxonim Chig'atoy xonining qizi bo'lganligi uchun barcha malikalardan ustun sanalgan va "katta xonim" yoki "Bibixonim" deb atalgan.

Tarixiy manbalar xabar berishicha Saroyulkxonim o'z davrining yetuk aql-zakovat sohibasi, oqila ayol va husn bobida ham tengi yuq bo'lgan

Ispaniya elchisi Rui Gansales de Klavixo o'zining "Samarqandga-Amir Temur saroyiga sayohat kundaligi" asarida Saroyulkxonimni "Kan'o xonim" - katta xonim deb ataydi. Amir Temur saroyida joriy etilgan tartibga ko'ra, chet el elchilarini qabul qilish marosimida hukmdor bilan birga malikalar ham qatnashgan. Klavixoning asarida keltirilishicha 1404-yil 8-sentabr dushanba kunidan Amir

Temur “Dilkusho” bog‘ida elchilarni qabul qiladi.[1] Ziyofatda Saroymulxonim va Amir Temurning boshqa xotinlari ham qatnashadi. Saroymulxonimni Klavixo shunday ta'riflaydi: Saroymulxonim bunday kiyingan edi: egnida zarhal bezakli, etagi yerga sudralib turgan uzun va keng, yengsiz va yoqasiz qizil shohi ko‘ylak, ko‘ylak belidan hech bir kechib toraytirilmagan holda etagigacha kengayib borgan. Malika oson yurishi uchun ko‘ylak etagini taxminan 15 nafarga yaqin ayol ko‘tarib borardi. Malikaning yuziga quyoshdan saqlanish uchun oq upa shu qadar ko‘p surtilgan ediki, chehrasi bamisoli oq qog‘ozga o‘xshardi. Boshiga esa harbiy dubulg‘aga o‘xshash uchli, qizil bosh kiyim kiygan. Qalpoq uchi bamisoli jajji ayvonchaga o‘xshar, favqulodda chiroyli va ikki barmoq miqdori kattaligidek keladigan uchta yoqut qadalgan, boshidan tushib ketmasligi uchun bir nechta ayol ushlab turishgan. Sochlarining rangi tim qora rangda bo‘lgan. Negaki bu davrda qora sochlar qadrlangan, hatto, qora rangga ham bo‘yab yurishgan [1].

Saroymulxonim insonparvar, vatanparvar, mamlakatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy hayotidan yaxshigina xabardor bo‘lgan, saltanat ishlarida dono maslahatlari bilan ajralib turgan. Ayniqsa ilm-ma‘rifatga alohida e‘tibir bergan, tolibi ilmlarga homiylik qilgan. Otasi Qozoqxon tomonidan sovg‘a qilingan bir juft olmos baldog‘ini sotib, o‘zining shaxsiy mablag‘idan XIV asrning oxirida Samarqandda madrasa qurdirgan. Madrasa sharq an‘analarini o‘zida mujassamlashtirgan, gumbazsimon “Chor” usulida qurilgan. Me‘moriy obida chiroqli keng xonaqoh, tepasi baland gumbaz bilan bog‘langan. To‘rt tarafidagi keng darajalar- tobadonlar va eshiklar orqali xonaqoh juda yaxshi yoritilgan. Tarixchi G‘iyosiddin Alining “Amir Temur 1399-yil 10-mayda madrasada to‘xtab o‘tganligi” haqida ma‘lumot beradi. Yana bir tarixnavis Fasih Havofiyning ma‘lumotlariga ko‘ra Amir Temur jome‘ masjidini kelib korganda, madrasa peshtoqi va ayvoni masjidga qaraganda balandroq va qiyaroq bo‘lib qolganidan norozi bo‘ladi. Me‘morlar Xo‘ja Mahmud Dovud va Muhammad Jaldni jazolaydi. Madrasa peshtoqi buzilgandan so‘ng, keyingi yillarda madrasa qoldiqlari ham buzib tashlanadi. Rivoyatlarga ko‘ra, Buxoro xoni Abdullaxon XVI asrning oxirida temuriylarga bo‘lgan xusumati sababli buzdirishga buyruq beradi. Faqat

madrasaning yonida joylashgan maqbara omon qoladi.

Bibixonim nomi bilan ataluvchi yana jome' masjid ham mavjud bo'lib, uni Amiri Temur Hindistondagi yurishdan qaytib kelgach, 1399-1404-yillar davomida bunyod ettiradi. Qurilishda Ozarbayjon, Hindiston va Erondan kelgan 200dan ortiq usta, 500dan ortiq tosh kesuvchi ishtirok etgan. Bundan tashqari 95ta fil ham band etilgan[2].

Masjid o'sha davrda islom diniga bo'lgan e'tiborning bir namunasi hisoblanadi. Masjid hovlisining sahni 63,8×76 metrni tashkil qilgan. To'rt tomoni ravoqlar va peshtoqlar bilan o'ralgan. Ularning umumiy sahni 167-109 metr bo'lgan. Muazzinlarning azon aytishlari uchun 4 ta minoralar qurilgan. Peshtoq an'anaviy usulda, uning ortidagi xona avval kubsimon prizma, uning ustida 8 qirrali prizma gumbazga tutashtirilgan holda poygumbaz qilib ishlangan. Masjid bezatilishida ko'proq ko'k rang qo'llanilgan, chinni gulli naqshlar va jimjimador shakllar uyg'unlashgan holda bo'rtma naqshlar bilan pardoqlangan. Ichki devorlari 3 qavatli diniy xatlar bilan hoshiyalangan. Qur'on Karim qo'yish uchun Ulug'bek tomonidan ulkan lavx o'rnatiladi[3].

Masjidning bugungi kunga qadar bir-biri bilan bog'lanmagan 6 ta me'moriy bo'laklari saqlangan. Masjid peshtoqi 1897-yilgi zilzila natijasida qulab tushgan. 1865-yil Chor Rossiyasi tomonidan vayron qilinadi. Shunday bo'lishiga qaramasdan masjid hozirgi kunda ham salobatli, hashamdor va o'zining serjiloligi bilan Samarqand obidalaridan ajralib turadi.

Saroyulkxonim Samarqand madaniyatiga o'z hissasini qo'shish bilan bir qatorda, davlat boshqaruv ishlarida ham Amir Temurga o'zining dono maslahatlari bilan yordam berib turgan. Xususan, Amir Temurning Isfahon qamali paytlarida qo'shinga oziq-ovqat uchun moddiy jihatdan tanqislik ro'y beradi. Shunda Temur Saroyulkxonimdan xazinadan oltin yuborishini so'rab maktub yozadi. Saroyulkxonim esa vaziyatni anglagan holda Amir Temurga quyidagi mazmunda javob xati yo'llaydi: "Ulug' amir, zaringiz tugagan bo'lsa, siyosatingiz ham tugadi". Temur maktubdagi gaplarning ma'nosi anglagan holda qo'shiniga so'yilgan qo'y, qoramol, tuya va ot go'shti suyaklarini yig'dirib, turli shakllarda

qirqtiradi va tang'a bosib vaqtinchalik pul muomasi o'rnida ishlatadi. Keyinchalik qamal tugab Isfahon egallangach, suyak pullar oltin tangalarga almashtiriladi.

Saroymulkxonimning hayot yo'li faqat yorqin kunlar emas balki, tashvishlarga ham boy bo'ldi." Amir Temur 1405-yil 18-fevralda O'trorda vafot qilgach, Samarqand taxtiga uning nabirasi Halil Sulton Mirzo (1384-1411) o'tirdi. Ibn Arabshohning ma'lumot berishicha Halil Sulton Mirzoning xotini Shod Mulk begim 1408-yilda Saroymulkxonimni zaharlab o'ldirgan. Saroymulkxonimning jasadini o'zi qurdirgan madrasasi yonidagi maqbaraga solib, mo'miyolanib dafn qilingan. 1941-yil iyun oyida Amir Temur qabri ochilganda, Saroymulkxonimning qabri ham ochilib jasadni tekshirish maqsadida Toshkentga olib kelishgan. Keyinchalik yana Samarqandga olib borib qo'yilgan.

Amir Temur Saroymulkxonimdan farzand ko'rmagan ammo o'z o'g'li va nabiralari tarbiyasini suyuqli rafiqasiga topshirgan edi. Bundan sezish mumkinki Saroymulkxonim nihoyatta oqila, adolatli va mehribon ayol bo'lgan "[4].

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Rui Gansales de Klavixo "Amir Temur saroyiga sayohat kundaligi". Toshkent. "O'zbekiston". 2010
2. Turg'un Fayziyev "Temuriy malikalar". A.Qodiriy nomidagi xalq ijodi. 1994.
3. Sh. Karimov, R. Shamsiddinov "Vatan tarixi". Toshkent. "Sharq" 2010.
4. Melikuziev, A. (2023). PARALINGUISTICS: EXPLORING THE MULTIFACETED DIMENSIONS OF NONVERBAL COMMUNICATION. International Bulletin of Applied Science and Technology, 3(10), 338-340
5. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Bibixonim>